

УДК 349.2

Кулик Д. О., к.ю.н., доцент кафедри цивільно-правових дисциплін, господарського та трудового права юридичного факультету Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

## Поняття та ознаки юридичної відповідальності державних службовців

У статті наголошено на тому, що юридична відповідальність у структурі правового статусу державного службовця є не менш важливим елементом, аніж його права та обов'язки. Розглянуто існуючу у правознавстві погляди на сутність поняття «юридична відповідальність», на підставі чого сформульовано визначення поняття «юридична відповідальність державних службовців» та наведені його основні ознаки.

**Ключові слова:** правовий статус, відповідальність, юридична відповідальність, юридична відповідальність державних службовців.

В статье отмечено, что юридическая ответственность в структуре правового статуса государственного служащего является не менее важным элементом, чем его права и обязанности. Рассмотрены существующие в правоведении взгляды на сущность понятия «юридическая ответственность», на основании чего сформулировано определение понятия «юридическая ответственность государственных служащих» и приведены ее основные признаки.

**Ключевые слова:** правовой статус, ответственность, юридическая ответственность, юридическая ответственность государственных служащих.

The article emphasized that the legal responsibility in the structure of the legal status of civil servant is no less important element than its rights and obligations. Existing jurisprudence in view of the essence of the concept of "legal responsibility", whereby the definition of the concept of "legal liability of public officials" and are its main characteristics.

**Keywords:** legal status, responsibility, legal responsibility, legal responsibility of public servants.

**Актуальність теми.** Вже більше 15 років в Україні відбувається адміністративна реформа, метою якої є поетапне створення такої системи державного управління, що забезпечить становлення України як високорозвинutoї, правової, цивілізованої європейської держави з високим рівнем життя, соціальної стабільності, культури та демократії, дозволить їй стати впливовим чинником у світі та Європі. Її метою є також формування системи державного управління, яка стане близькою до потреб і запитів людей, а головним пріоритетом її діяльності буде служіння народові, національним інтересам. Ця система державного управління буде підконтрольною народові, прозорою, побудованою на наукових принципах і ефективною. Витрати на утримання управлінського персоналу будуть адекватними фінансово-економічному стану держави [1]. Для реального виконання означених цілей необхідно виконати цілий спектр практичних завдань, зокрема одним із пріоритетних є вдосконалення інституту державної служби. На цьому доречі наголошено й в Указі Президента України Указ Президента України «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні» від 22.07.1998 № 810/98, в якому зазначається, що для досягнення мети адміністративної реформи в ході її проведення має бути розв'язано ряд завдань, в тому числі здійснити організацію на нових засадах державної служби та служби в органах місцевого самоврядування. При цьому наголошується, що державна служба в Україні є неефективною, бо вона ще не повністю трансформована в інституцію, що забезпечує реалізацію державної політики [1].

Серед критеріїв, на підставі яких можна судити про сформованість інституту державної служби, ключове місце, на нашу думку, займає правовий статус державних службовців,

а саме повнота та чіткість його законодавчого визначення, а також прозорість та ефективність механізмів реалізації державними службовцями свого правового становища. Правовий статус являє собою складну, комплексну політико правову категорію, яка відображає (характеризує, визначає) юридичне положення того чи іншого суб'єкта, групи суб'єктів у певній сфері суспільного життя, суспільних відносин. Значення правового статусу важко переоцінити, адже саме на його підставі можна судити про те, що суб'єкт може робити, яким чином він може діяти, що йому заборонено вчиняти, які його дії є бажаними у конкретних життєвих обставинах (ситуаціях). В. С. Нерсесянц, розглядаючи поняття правового статусу наголошує на тому, що – це чи не найважливішаполітико-юридичнакатегорія, якан ерозривно пов'язана з соціальною структурою суспільства, рівнем демократії, станом законності та являє собою систему прав і обов'язків, що законодавчо закріплюється державами в конституціях, міжнародно-правових актах про права людини та інших нормативно-юридичних актах [2, с.225].

**Стан наукового дослідження.** Серед правників немає єдиної точки зору стосовно того, що саме входить до правового статусу, тобто що є його структурними елементами. Так, скажімо на думку скакун правовий статус складається з прав, свобод, обов'язків, відповідальності [3, с.377]. Схожу зору висловлює й ряд інших правників, зокрема К. Г. Волинка [4, с.207], М. В. Кравчук [5, с.86-87], В. О. Котюка [6, с.100]. У той же час низка інших дослідників, наприклад, А. В. Панчишин [7, с.97], О. В. Зайчук та Н. М. Оніщенко[8], включають до правового статусу такі елементи як законні інтереси, гарантії, свободи тощо. На наше переконання слід погодитися з останніми, тобто до складу правового статусу суб'єкта слід відносити усі ті юридично значущі характеристики (властивості, ознаки), що так чи інакше пливають на його правове становище у певній сфері суспільних відносин (суспільного життя). Разом із тим ряд елементів є обов'язковими для будь-якого правового статусу будь-якого суб'єкта – це права, обов'язки та відповідальність. Саме про останню ми поговоримо у даній статті, адже попре те, що юридична відповідальність вже досить давно вивчається дослідниками різних галузей права, зокрема її у своїх працях розглядали В. В. Копейчиков, В. С. Нерсесянц, С. С. Алексєєв, О. Ф. Скакун, М. В. Цвік, В. Б. Авер'янов, Ю. П. Битяк, В. В. Колпаков, С. В. Ківалов та інші, ціла низка її аспектів та сфер застосування вимагає подальшого більш ґрунтовного вивчення, в тому числі це стосується юридичної відповідальності державних службовців. Дане проблемне питання, попре значну увагу до нього з боку наукових кіл все ще є доволі актуальним, що є дивно враховуючи застарілість діючого законодавства про державну службу, яке є відповідає сучасним потребам суспільно-державного розвитку.

**Виклад основного матеріалу.** Враховуючи вище викладене, метою даної статті є: розглянути поняття та види юридичної відповідальності державних службовців.

Спершу визначимося із сутністю поняття юридична відповідальність. У загальномуному розумінні терміном «відповідальність» позначається: покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповісти за певну ділянку роботи, справу, за чиєсь дії, вчинки, дії; необхідність, обов'язок відповісти за свої дії, вчинки, бути відповідальним за них [9, с.177; 10, с.717]. Як соціальне явище відповідальність включає у себе філософську та соціологічну проблему співвідношення здатності та можливості людини виступати в якості суб'єкта своїх дій та більш конкретні питання щодо: здатності людини свідомо (добровільно) виконувати певні вимоги і виконувати поставлені перед ним завдання; здійснювати правильний моральний вибір; досягати певного результату, а також пов'язані із цим питання правоти та винуватості людини,

можливості схвалення або засудження його вчинків, винагородження або покарання [11, с.403]. При цьому правильність вибору та поведінки суб'єкта оцінюються на підставі відповідних критеріїв, спочатку це були звичаї та норми моралі, які згодом замінили норми права, і відповіальність, відповідно, стала правою або юридичною. Зауважимо, що правовій оцінці піддаються не будь-яка поведінка чи дії суб'єкта, а лише ті, що мають суспільно значущий характер та (або) наслідки.

На сторінках правової літератури пропонується ціла низка визначень юридичної відповіальності. Так, скажімо, С. М. Братусь писав, що юридична відповіальність – це стан державного (або громадського) в рамках, встановлених законом, примусу до виконання порушеного обов'язку[12, с.4]. Автор підкреслював, що основне призначення відповіальності – це державний примус до реального виконання обов'язків, а не покладання додаткових обов'язків на особу, яка вчинила противідповідні дії [12, с.7].

М. І. Матузов та І. М. Сенякін визначили юридичну відповіальність як правове відношення, що виникає на підставі вчиненого правопорушення між державою в особі її спеціальних органів та правопорушником, на якого покладається обов'язок зазнати відповідних позбавлень та негативних наслідків за вчинене правопорушення, за порушення вимог, що містяться у нормах права [13, с.543].

Досить змістово сутність такого явища як юридична відповіальність розкриває В. М. Баранов, який зазначає, що вона (юридична відповіальність) – багатопланова категорія, що і виступає як:

- а) варіант (способ) правового регулювання у вигляді накладення заборон;
- б) засіб зміцнення законності;
- в) засіб виховання законослухняних громадян, метод підвищення рівня правової свідомості та юридичної культури;

г) принцип діяльності правої держави [14, с.505-506]. Що ж до визначення поняття «юридична відповіальність», то автор її розуміє як такий, що виникає в результаті особисто вчиненого правопорушення і передбачений юридичною нормою політико-правовий стан, коли компетентний орган, посадова особа або громадянин на основі закону або в спеціальній формі вимагає від правопорушника звіт у скобіному діянні, покладає на нього певну міру позбавлення, а правопорушник зазнає несприятливі наслідки порушення юридичної норми [14, с.507].

О. Ф. Черданцев, висвітлюючи загальнотеоретичні аспекти юридичної відповіальності, зазначав, що остання – це обов'язок особи, яка вчинила правопорушення, понести несприятливі наслідки (позбавлення). Відповіальність виступає як зустрічна міра, покладена з боку держави або потерпілого за допомогою держави на правопорушника. Реалізація цього заходу не залежить від бажання або небажання правопорушника. Вона полягає у позбавленні якихось прав або в покладанні додаткових обов'язків. Ці позбавлення можуть бути: особистого характеру (позбавлення життя, свободи); майнового характеру (штраф, конфіскація майна, відшкодування заподіяної шкоди); організаційного характеру (звільнення з посади, закриття підприємства і т. д.); престижного характеру (догана, позбавлення нагород, почесних звань і т. п.); позбавлення певних прав (займатися певною діяльністю, позбавлення водійських прав і т. д.) [15, с.316].

Також досить вдалим, з нашої точки зору є визначення юридичної відповіальності, яке наводить А. П. Чирков, він вважає, її слід розуміти як стан примусу до правомірної, а отже, і відповіальної поведінки, що досягається за допомогою несення несприятливих наслідків, накладення яких пов'язане з такою, що засуджується, є винною і противідповідною (безвідповіальною) поведінкою певних осіб, і який має

кінцеву мету: виховання правопорушників у дусі дотримання законів, а також попередження вчинення ними та іншими особами нових протиправних дій [16, с.25].

На думку І. М. Погребного юридична відповіальність – це вид і міра примусового позбавлення благ майнового або особистого немайнового характеру, що належать правопорушників [17, с.104].

Схожу із попереднім автором позицію щодо розуміння юридичної відповіальності висловлює Й. О. Ф. Скакун, якапропонує її визначати як передбачені законом вид і міра державно-владного (примусового) зазнанняособою втрат благ особистого, організаційного і майнового характеру за вчинене правопорушення [3, с.431].

З викладеного видно, що серед правників немає одностайності з приводу того, чим є відповіальність – для одних це певний стан, інші розуміють її як правовідносини, треті вважають її обов'язком, а четверті як вид та міру позбавлень, втрат. На наше переконання кожне із зазначених розумінь притаманне такому явищу як юридична відповіальність і не виключає інших. Так юридична відповіальність – це обов'язок, бо особа не може на власний розсуд вирішувати зазнавати для певних позбавлень за протиправну поведінку чи ні, її примушує до цього закон через відповідні компетентні органи влади. Юридичні відповіальність – це і правовідношення, яке виникає та реалізується між правопорушником і державно-владними суб'єктами, що притягають його до відповіальності та виконують покарання. Юридична відповіальність також є й мірою та видом втрат, які мусить понести особа за вчинення правопорушення. Хоча варто відзначити, що розуміння правової відповіальності як міру та вид позбавлень, швидше характеризує таке явище як санкція або стягнення, які хоча є одним із ключових компонентів юридичної відповіальності, втім не відображають її змістової сутності у повній мірі. На наше переконання найбільш доречним, все ж таки, буде підхід, згідно з яким юридичну відповіальність розуміють як особливий політико-правовий стан. Вважаємо що таке її бачення є більш просторим і включає усі попередньо зазначені властивості досліджуваної відповіальності: і обов'язок, і правовідносини, і вид та міру втрат (позбавлень).

Діюче законодавство не містить чіткого універсального визначення поняття юридичної відповіальності, втім якщо поглянути на зміст положень КУпАПвід07.12.1984№8073-X [18] нового закону «Про державну службу» від 17.11.2011№4050-VI, а саме статтю 51 у якій закріплено, що дисциплінарна відповіальність полягає у накладенні на державного службовця дисциплінарних стягнень за вчинення дисциплінарних проступків, визначених цим Законом», то можна дійти висновку, що нормотворець вбачає відповіальність у застосуванні до порушника стягнень [19].

Отже, враховуючи вищевикладені наукові думки з приводу розуміння сутності юридичної відповіальності, а також на підставі налізу норм діючого законодавства вважаємо, що юридична відповіальність державних службовців – це специфічний політико-правовий стан, що виникає між державою, в особі її компетентних органів та посадових осіб і державним службовцем, що вчинив протиправні дії, змістом якого є обов'язок державного службовця понести для себе певні, передбачені законодавством, негативні наслідки у вигляді тих чи інших позбавлень, що призначаються йому (покладаються на нього) та забезпечуються в частині їх належного виконання державою в особі її компетентних органів та (або) посадових осіб.

Основними ознаками юридичної відповіальності є:

- державно-владний характер. Дана властивість означає, що відповіальності встановлюється, покладається та забезпечується державою через відповідні повноважні органи, які приймають нормативно-правові акти, що визначаються ті чи інші аспекти

юридичної відповідальності, та реалізують норми цих актів під час притягнення держслужбовців до відповідальності, а також виконання покарань;

- підстави та порядок притягнення до відповідальності визначаються законодавством. Тобто по-перше, дії (бездіяльність) держслужбовця не можуть вважатися правопорушенням, якщо їх такими не вважає закон. А по-друге, суб'єкт, що притягає держслужбовця-правопорушника до відповідальності не може діяти довільним чином – він керується виключно визначеною у законодавстві для цього процедурою (процесом);

- відповідальність державних службовців тісно пов'язана з їх функціями, тобто якщо особа, яка є державним службовцем, вчинила правопорушення, не пов'язане з її посадовими становищем, вона не може бути притягнена до відповідальності з підстав, що передбачені для відповідальності держслужбовців;

- основним змістовним елементом відповідальності є застосування до правопорушника відповідних санкцій, вид та міра яких встановлюються законодавством.

- має на меті захист прав свобод і законних інтересів фізичних осіб, прав і законних інтересів колективних суб'єктів(зокрема держави і суспільства) зміцнення режиму законності та підтримку стану правопорядку в країні, підвищення рівня правосвідомості та правової культури як правопорушника, так і всього населення в цілому, відновлення справедливості та попередження вчинення подібних правопорушень у майбутньому.

**Висновок.** Отже, юридична відповідальність державних службовців є одним із ключових, на рівні з правами та обов'язками, компонентів їх правового статусу. Вона, відповідальність, покликана забезпечити належний рівень законності та якості виконання держслужбовцями своїх посадових функцій та повноважень, через загрозу застосування до них, в разі вчинення ними противідповідної поведінки, заходів, що матимуть для правопорушника несприятливі наслідки.

#### **ЛІТЕРАТУРА:**

1. Указ Президента України «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні» від 22.07.1998 № 810/98 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/810/98>
2. Проблемы общей теории права и государства: Учебник для вузов / Подобщ. ред. академика РАН, д. ю. и., проф. В. С. Нерсесянца. — М.: Норма, 2004.- с.832.
3. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. — Харків: Консум, 2001. — 656 с.
4. Волинка К. Г. Теорія держави і права: Навч. посіб. — К: МАУП, 2003. — 240 с. — Біблогр.: с. 229-232.
5. Кравчук М. В. Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права: Навчальний посібник. - 3-те вид., змін, 1 доп.- Тернопіль: Карт-бланш, 2002.- 247с.
6. Коток В.О. Теорія права: Курс лекцій: Навч. посібник для юрид. фак. вузів. — К: Вентурі, 1996. — 208с.
7. Панчишин А. В.. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус» // Журнал «Часопис КУП», № 2, 2010,-с.97.
8. Теорія держави і права. Академічний курс (Підручник) // О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко Київ, «Орінком Інтер», 2006 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://ebk.net.ua/Book/law/zaychuk\\_tdp/part2/402.htm](http://ebk.net.ua/Book/law/zaychuk_tdp/part2/402.htm)
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел.-К; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005, с.1728.
10. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. – М., 1955. – Т. 2. – 777 с.
11. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова.-7-е изд., перераб. и доп.-М.:Республика, 2001, -с.719.
12. Братусь С. Н. Юридическая ответственность и законность. Очерк истории. М., Юридическая литература, 1976, 215 с.
13. Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. Н.И. Матузовой А.В. Малько., М.:Юристъ, 1997,—672с.

14. Теория государства и права: Учебник / Под ред. В.К. Бабаева. — М.:Юристъ, 2003. — 592 с.
15. Черданцев А.Ф. Теория государства и права: Учебник для вузов. - М.: Юрайт, 2000. - 432 с.
16. Чирков А.П. Ответственность в системе права: Учебное пособие / Калинингр. ун-т. - Калининград, 1996. - 77 с.
17. Погребной И.М. Теория права: Учебное пособие. 3-е изд., испр. и доп. — Харьков: Государственное специализированное издательство «Основа», 2003. — с.128
18. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради Української РСР 1984, додаток до N 51, ст.1122.
19. Закон України «Про державну службу» від 17.11.2011 № 4050-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, № 26, ст.273.

УДК 349.2

**Міщук М. О.,** к.ю.н., доцент, доцент кафедри  
цивільного та трудового права КНЕУ імені В. Гетьмана

## **Поняття та форми соціального партнерства у трудовому праві**

У статті досліджується поняття та форми соціального партнерства у трудовому праві, визначається їх сутність, надається загальнотеоретична характеристика.

**Ключові слова:** соціальне партнерство, трудові права, працівник.

В статье исследуется понятие и формы социального партнерства в трудовом праве, определяется его сущность, предоставляется общетеоретическая характеристика.

**Ключевые слова:** социальное партнерство, трудовые права, работник.

The article examines the concept and forms of social partnership in labor law, determined by its nature, provided general theoretical description.

**Keywords:** social partnership, labor law, employee.

**Актуальність теми.** Соціальне партнерство є легітимною формою вирішення соціальних протиріч та трудових конфліктів (спорів). Це цивілізований шлях до здійснення співробітництва між різноманітними соціальними групами та державою, пошук можливостей до досягнення вигідної усім згоди, спосіб подолання соціальної напруги шляхом досягнення консенсусу.

Останніми роками законодавство, предметом врегулювання якого є відносини соціального партнерства, пройшло шлях значного оновлення. Цей процес є безумовно позитивним для України, хоч і проходить досить повільно, тому в даному контексті важливою є процедура адаптаційного впровадження в систему національного права здобутків європейських демократичних держав, де соціальне партнерство є важливою чинником у функціонуванні будь-якого підприємства, незалежно від форми власності. Таким чином, розвиток соціального партнерства в Україні став об'єктивною вимогою часу і чим швидше та ефективніше він буде проходити, тим раніше наша країна досягне рівня сучасних європейських держав.

**Стан дослідження.** Враховуючи актуальність проблеми правового регулювання соціального партнерства, дане питання отримало належний рівень дослідження